

Krzysztof Kocurek

**Studia Doktoranckie Wydziału Ekonomii
i Stosunków Międzynarodowych**

Ekonomiczne i pozaekonomiczne determinanty rozwoju regionalnego. Zarys problematyki

1. Wprowadzenie

Jednym z aspektów transformacji systemowej w Polsce rozpoczętej pod koniec lat 80. XX w. jest regionalny wymiar zachodzących przemian. Problematyka rozwoju regionalnego stanowi od kilkudziesięciu lat przedmiot zainteresowań licznych dyscyplin nauki, które wypracowały różne interpretacje istoty i aspektów tego rozwoju, a także czynników na niego wpływających. Aby w sposób optymalny sterować rozwojem regionalnym, należy określić istotę tego rozwoju oraz jego główne determinanty.

Celem szkicu jest próba przedstawienia najważniejszych czynników oddziałujących na rozwój regionalny. Ze względu na złożoność podjętej tematyki oraz ograniczoną objętość artykułu zarysowano jedynie niektóre determinanty rozwoju regionalnego. Autor usiłował wykazać, że czynniki ekonomiczne i pozaekonomiczne są od siebie uzależnione i pomijanie jednych z nich zniekształca wyniki prowadzonych analiz.

2. Istota rozwoju regionalnego

Przyjęto, że pod pojęciem rozwoju regionalnego należy rozumieć całokształt bieżących i wieloletnich zmian oraz strukturalnych przeobrażeń społeczno-gospodarczych, które zachodzą w zróżnicowanych warunkach w kolejnych formacjach społecznych, przynosząc postęp społeczny i ekonomiczny danego obszaru. Dynamika, struktura i inne cechy tego postępu są obrazem osiągnię-

tego poziomu rozwoju, mierzonego za pomocą różnych wskaźników oraz mierników ilościowych i jakościowych. Zróżnicowane cechy procesów rozwojowych są przedmiotem badań oraz ocen i wymagają dokładniejszego pomiaru i opisu. Z tego względu zastosowanie jednego syntetycznego wskaźnika wydaje się mało rozsądne. Konieczne jest bowiem posługiwanie się bardzo rozbudowanym zestawem mierników szczegółowych lub typu opisowego. W dominującym ujęciu rozwój był traktowany jako proces zmian o charakterze teleologicznym, jednolitym, linearnym, normalizującym i instrumentalnym¹.

Badanie zmian procesu rozwoju regionu obejmuje analizę wielu zjawisk i faktów, często o niejednorodnym charakterze. Niezbędne wydaje się zatem takie klasyfikowanie danych, aby wychwycić zależności pomiędzy czynnikami i siłą oddziaływania każdego z nich. Wykrywanie prawidłowości związanych z występowaniem podstawowych zjawisk społecznych i gospodarczych w kolejnych formacjach społecznych umożliwia oznaczenie następujących po sobie etapów czy faz rozwojowych².

Niestety, w rzeczywistości pojawiają się liczne zakłócenia procesów rozwoju, które mogą powodować ich przejściowe lub trwałe deformacje bądź dysproporcje strukturalne. Jest to przyczyną występowania różnych poziomów rozwoju, a także okresów stagnacji czy regresu.

W dłuższym okresie obserwacji istnieje możliwość wychwycenia powtarzających się zjawisk o identycznym lub podobnym charakterze, które – powiązane ze sobą – tworzą pewne układy. Tę problematykę podjął O. Lange, pisząc, że układy, powiązania stanowiące całość nigdy nie mogą spoczywać w stanie niezmiennym. Co ważne, zmiany te przebiegają w określonym kierunku, czyli są podstawą procesu rozwoju³.

3. Klasyfikacja czynników rozwoju

Badanie istoty rozwoju regionalnego musi wiązać się z przeanalizowaniem jego elementów składowych, do których należą ogólne stosunki społeczno-gospodarcze i kulturalne oraz uwarunkowania prawne. Należy także uwzględnić kwestie polityczno-ustrojowe, społeczno-kulturowe i ekonomiczne. Ponadto niezbędna jest ocena prawidłowości tempa i struktury wzrostu oraz analiza stosowanych mier-

¹ A. Sobala-Gwosdz, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 27–40.

² K. Secomski, *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, PWE, Warszawa 1987, s. 35–45.

³ O. Lange, *Całość i rozwój w świetle cybernetyki [w:] Dzieła*, t. 7, *Cybernetyka*, PWE, Warszawa 1977, s. 24.

ników rozwoju. Założenia polityczno-ustrojowe określa się zazwyczaj jako ogólne warunki, w których kształtuje się rozwój danego regionu. Czynniki społeczno-kulturowe wiążą się z zaspokojeniem potrzeb indywidualnych i społecznych, a wynikają z uwarunkowań historycznych i położenia geograficznego danego regionu. Czynniki ekonomiczne wynikają z ilościowo-jakościowej rozbudowy bazy gospodarki regionalnej oraz związanych z nią zmian strukturalnych w produkcji dóbr i usług⁴.

Badaniu należy poddać oddziaływanie poszczególnych czynników na rozwój. Silniej oddziałujące powinny być tak skorelowane z tymi o słabym wpływie na rozwój, aby zapewnić optymalny efekt w danych warunkach. Stąd też celowe staje się przeanalizowanie różnych czynników wzrostu, dokonanie ich podziału oraz oceny ich działania w konkretnych warunkach ustrojowych i w poszczególnych stadiach rozwoju, aby na tej podstawie określić znaczenie tych czynników w kształtowaniu procesu rozwoju, a w szczególności wynikających z teorii i systemu polityki ekonomicznej⁵.

Klasyfikacji czynników rozwoju można dokonać na poziomie regionalnym i ponadregionalnym w następujący sposób⁶:

1. Czynniki ekonomiczne:

– o charakterze tradycyjnym: bogactwa naturalne, zasoby pracy żywej, majątek trwały,

– o charakterze nowoczesnym: postęp techniczno-technologiczny i rozwój nauki, przekształcenia własnościowe, międzynarodowy podział pracy, a szczególnie rozwój specjalizacji i kooperacji wraz z handlem zagranicznym.

2. Czynniki specjalne:

– wyrównywanie się poziomu rozwoju ekonomicznego poszczególnych regionów,

– wyrównane tempo wzrostu,

– proporcjonalna struktura i harmonijna rozbudowa bazy regionalnej.

3. Czynniki społeczne:

– powiązania infrastruktury ekonomicznej i społecznej oraz zmienność ich relacji w kolejnych stadiach rozwoju,

– podstawowe wskaźniki rozwoju społecznego i kulturowego,

– czynniki socjologiczne.

4. Czynniki rynku i rosnącego popytu ludności oraz jego zmian strukturalnych.

⁴ A. Prusek, *Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo i Drukarnia Secesja, Kraków 1995, s. 9–12.

⁵ Z. Szymała, *Determinanty rozwoju regionalnego*, Ossolineum, Wrocław 2000, s. 33–40.

⁶ K. Secomski, *Elementy polityki ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1972, s. 67–80.

Wprawdzie czynniki rynku należałoby zaliczyć do grupy czynników ekonomicznych, jednakże z uwagi na jego ściśle powiązanie z kształtowaniem się stopy życiowej, będącej podstawowym elementem rozwoju społecznego, konieczne jest wyodrębnienie problemów rynku i rosnącego popytu potencjalnego dla celów kształtowania i pobudzania procesów rozwojowych. Uznano, że wyszczególnienie czynnika rynku i rosnącego popytu ludności na tle całości czynników ekonomicznych podkreśli zwiększającą się rolę aspektów społecznych. Dokonana klasyfikacja ma charakter umowny, a jej celem jest przybliżenie wielostronnego, zmieniającego się oddziaływania poszczególnych czynników rozwoju i ich optymalnych relacji w kolejnych jego fazach⁷.

Na szczególne podkreślenie zasługuje także podstawowe znaczenie czynników ekonomicznych o charakterze tradycyjnym. Z biegiem czasu czynniki nowoczesne, specjalne i społeczne nabierają decydującego znaczenia głównie dzięki temu, że stwarzają lepsze warunki wszechstronnego wykorzystywania czynników tradycyjnych. Za przykład mogą posłużyć takie czynniki rozwoju społecznego jak nowoczesne metody kształcenia, ogólny wzrost poziomu kwalifikacji, zwiększająca się liczba osób z wyższym wykształceniem, a w zakresie kierownictwa i organizacji – podniesienie poziomu aktywności i inicjatywy jednostek i zespołów, które zapewniają dużo lepszą wydajność pracy ludzkiej. Podobnie rozwój wiedzy i technologii oraz szybsze i efektywniejsze wdrażanie osiągnięć naukowo-technicznych oraz koncentracja nakładów w nowoczesnych branżach i gałęziach przemysłu, doskonalenie sprawności systemu planowania i zarządzania oraz większa efektywność gospodarowania przynoszą znacznie wyższą wydajność środków trwałych i pozwalają na racjonalne ich wykorzystanie.

4. Determinanty rozwoju – specyfikacja zespołowa

Charakter, dynamika i struktura procesów rozwojowych są zdeterminowane w znacznym stopniu przez liczne czynniki, zarówno skali w kraju, jak i w jego poszczególnych regionach, oraz przez sposób ich spożytkowania w optymalnych warunkach. Autor artykułu posłużył się specyfikacją zespołową, która bardziej precyzyjnie obrazuje analizowane zjawisko. W tej klasyfikacji można wyróżnić pięć głównych zespołów czynników rozwoju: czynniki ekonomiczne (w tym podgrupę czynników tradycyjnych i podgrupę czynników nowoczesnych), czynniki społecznych, czynników przestrzennych, czynników ekologicznych oraz czynników lokalnych⁸.

⁷ *Ibidem*, s. 79–80.

⁸ K. Secomski, *Teoria...*, s. 46–53.

Czynniki ekonomiczne, jak zasygnalizowano wcześniej, dzielą się na dwie podgrupy. Zespolenie trzech czynników tradycyjnych obejmuje całość procesów rozwoju gospodarczego, decydując o jego dynamice i przeobrażeniach strukturalnych. Dysponowanie zasobami stanowiącymi te czynniki jest warunkiem koniecznym osiągnięcia dużego wzrostu produkcji i dochodu narodowego. Warunkiem niezbędnym jest wysoka efektywność wykorzystania tych zasobów oraz sprawność organizacji pracy.

Czynnik ludzki jest postrzegany jako podstawa inicjowania i organizowania oraz realizacji i przyspieszania procesów rozwoju gospodarczego. Drugim istotnym czynnikiem ekonomicznym są zasoby naturalne, oddziałujące w dużym stopniu na tempo wzrostu gospodarki. Środki trwałe, stanowiące trzeci czynnik ekonomiczny, definiuje się jako rezultat pracy wielu pokoleń przyczyniający się do powiększania dochodu narodowego służącego lepszemu zaspokojeniu potrzeb ludności i dalszej rozbudowie gospodarki. Najważniejszymi zadaniami związanymi z tradycyjnymi ekonomicznymi czynnikami rozwoju są optymalizacja metod indywidualnego wykorzystania każdego z omówionych zasobów z uwzględnieniem zasady racjonalności i oszczędności oraz efektywne połączenie wszystkich trzech czynników w celu ich zastosowania w konkretnych warunkach społeczno-gospodarczych każdego regionu. Zależności, często niewidoczne od razu, są istotną kwestią, którą należy przeanalizować i opisać, prowadząc badania⁹.

Spośród czynników nowoczesnych należy jako pierwszy wymienić czynnik nauki i postępu technicznego. Duże zmiany naukowo-techniczne, odgrywając również rolę społeczną, prowadzą do zmian w strukturze i dynamice sił produkcyjnych oraz do zmian w pozycji człowieka w układzie sił produkcyjnych¹⁰. Zależność tę można zapisać jako: nauka–technika–rozwój społeczno-gospodarczy. Czynnik nauki i techniki powszechnie uważa się za podstawę współczesnych procesów rozwojowych, gdyż poszerza dostęp do dóbr i wartości podnoszących wydatnie poziom życia¹¹. Drugim istotnym bodźcem rozwoju jest czynnik nowoczesnej organizacji pracy, który często traktuje się jako odrębny czynnik rozwoju, choć nowoczesna organizacja pracy wiąże się ściśle z niemal każdym wdrażanym osiągnięciem naukowo-technicznym. Łącząc procesy rozwoju nauki i techniki oraz nowoczesną organizację, można sformułować kompleksowe pojęcie postępu naukowo-technicznego i organizacyjnego. Oczywiście jest, że realizacja danego ulepszenia czy nowego rozwiązania technicznego skutkuje zmianami organizacyjnymi, stanowiąc z reguły warunek właściwego funkcjonowania i zwiększającej się

⁹ M. Herbst, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 69–92.

¹⁰ N. Markow, *Rewolucja naukowo-techniczna. Analiza, perspektywy, skutki*, Książka i Wiedza, Warszawa 1974, s. 37–58.

¹¹ Z. Madej, *Nauka i rozwój gospodarczy*, PWE, Warszawa 1970, s. 51–83.

efektywności. Istotną funkcję pełni także system programowania. Jest to konsekwencja faktu, że rozwijające się społeczeństwo przechodzi przez kolejne stadia rozwoju i jednocześnie następują poważne zmiany stanu gospodarki i jego struktury, co powoduje, że konieczne jest dalsze zwiększanie skuteczności sterowania procesami rozwojowymi¹². Kolejnym ważnym czynnikiem są zmiany struktur społeczno-gospodarczych. W sposób szczególny w kolejnych fazach przeobrażeń społeczno-gospodarczych polityka restrukturyzacyjna prowadzi do modernizacji przestarzałych struktur i zwiększa dynamikę rozwoju. Jej celem jest skoordynowanie przemian struktur ekonomicznych z przeobrażeniami struktur społecznych i zawodowych w powiązaniu z procesami demograficznymi. Nie mniej ważnym czynnikiem jest rynek wewnętrzny. Należy zwrócić uwagę na znaczący wpływ dobrze zaopatrzonego i zrównoważonego rynku będącego na coraz wyższym poziomie na wydajność pracy. Jej stały wzrost jest w dużym stopniu uzależniony od poszerzania się zakresu i podnoszenia jakości zaspokajania potrzeb indywidualnych i zbiorowych, a zatem od poprawy jakości życia. Na intensyfikację procesów rozwojowych wpływa czynnik międzynarodowego podziału pracy. Jego celem jest znaczne zwiększenie obrotów handlu zagranicznego i płynących stąd korzyści dla poszczególnych krajów. Można stwierdzić, że w aktywizacji współczesnego rozwoju i w modernizacji struktury jego elementów zasadniczą rolę odgrywają rynek światowy jako stymulator zewnętrzny i rynek krajowy jako stymulator wewnętrzny¹³.

Innym zespołem czynników są czynniki społeczne. Szczególnie w fazach wyższego rozwoju gospodarki wyraźnie dominuje znaczenie celów społecznych, jak również wpływu czynników społecznych na dynamikę rozwoju oraz jego jakościowo-strukturalnych przemian¹⁴. Za przykłady stymulacyjnego oddziaływania czynników społecznych na wzrost gospodarczy można uznać humanizację pracy, kształtowanie właściwych stosunków międzyludzkich w zakładach pracy, działania wychowawcze zmierzające do wzmocnienia ochrony mienia społecznego, poszanowania narzędzi, maszyn i urządzeń oraz do ich konserwacji, rozwijania poczucia gospodarności i dążenia do zwalczania marnotrawstwa surowców i energii. Badanie pośredniego wpływu czynników społecznych na charakter i warunki postępu gospodarczego wymaga pogłębionych obserwacji i skomplikowanych analiz naukowych¹⁵.

¹² R.J. Bennett, L. Hordijk, *Regional Econometric and Dynamic Models* [w:] *Handbook of Regional and Urban Economics*, ed. by E.S. Mills, P. Nijkamp, Elsevier, North-Holland, Amsterdam 1986, s. 407–418.

¹³ A.E. Andersson, R.E. Kuenne, *Regional Economic Dynamics* [w:] *Handbook of Regional and Urban Economics*, ed. by P. Nijkamp, Elsevier, North-Holland, Amsterdam 1987, s. 201–251.

¹⁴ A. Rajkiewicz, *Polityka społeczna*, PWE, Warszawa 1979, s. 131–185.

¹⁵ K. Secomski, *Polityka społeczno-ekonomiczna. Zarys teorii*, PWE, Warszawa 1978, s. 31–43.

W zespole czynników społecznych najważniejsze miejsce zajmują oświata i wychowanie. Zadaniemi związanymi z tym czynnikiem są: właściwe przygotowanie kadr odpowiadające potrzebom rozwoju, podnoszenie kwalifikacji kadry nauczycielskiej, wprowadzanie nowoczesnych programów i metod nauczania oraz unowocześnianie systemu oświaty. Nacisk kładzie się głównie na jak najlepsze wykorzystanie potencjału ludzkiego do celów rozwoju społeczno-gospodarczego. Istotnym czynnikiem społecznym stała się również ochrona zdrowia. Podstawowym założeniem systemu ochrony zdrowia jest realizacja kompleksowej polityki poprawy stanu zdrowia ogółu ludności miejskiej i wiejskiej. Wśród dziedzin tej polityki należy wymienić podnoszenie kwalifikacji pracowników służby zdrowia, poprawę wyposażenia placówek ochrony zdrowia oraz dążenie do najwyższej jakości świadczonych usług. Wiele uwagi poświęca się sprawom młodych ludzi, w tym rodzicielstwu i macierzyństwu, jak również poprawie stanu zdrowia młodzieży i profilaktyce chorób. W powiązaniu z czynnikiem ochrony zdrowia rozpatruje się problemy poprawy stanu sanitarnego oraz bezpieczeństwa i higieny pracy. Szybki rozwój techniczno-technologiczny staje się przyczyną rozmaitych chorób, co prowadzi do poważnych strat materialnych i społecznych.

Nie mniej ważnym społecznym czynnikiem jest potencjał kulturowy. Problematyka wykorzystania dziedzictwa w rozwoju regionalnym przenika się z problematyką ochrony zasobów historycznych¹⁶. Jak stwierdza G. Ashworth, dziedzictwo tworzone jest w procesie komodyfikacji (urynkowania), wskutek którego z zasobów kulturowych powstają różnorodne produkty kierowane do różnych segmentów rynku¹⁷. Zasoby kulturowe stają się coraz częściej dobrem ekonomicznym, a dziedzictwo wytworem stworzonym celowo do zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych. Dziedzictwo jest zatem produktem rynkowym, powstałym na bazie zasobów kulturowych, a interpretacja tych zasobów stanowi o potencjale produktu. Upowszechnianie kultury staje się coraz ważniejszym narzędziem polityki rozwoju społecznego w zaspokajaniu wyższych potrzeb. Zagospodarowanie w sposób społecznie celowy zwiększającej się ilości czasu wolnego łączy się z pobudzaniem wielu potrzeb wyższego rzędu i z dążeniem do ich zaspokajania. Podobną funkcję pełni rozwój turystyki i sportu. Do zespołu społecznych czynników rozwoju zalicza się także politykę aktywizacji zawodowej kobiet¹⁸.

W świetle przeanalizowanych czynników ekonomicznych i społecznych konieczna wydaje się koordynacja prowadzonych działań, aby optymalizować

¹⁶ J. Purchla, *Dziedzictwo a rozwój* [w:] *Dziedzictwo a rozwój. Doświadczenia Krakowa*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2000, s. 59–73.

¹⁷ G.J. Ashworth, *Paradygmaty i paradoksy planowania przyszłości* [w:] *Europa Środkowa – nowy wymiar dziedzictwa*, red. J. Purchla, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2002, s. 114.

¹⁸ M.S. Szczepański, *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy 2000, s. 5–12.

efekt końcowy. Stopniowa integracja oraz coraz ściślejsze współdziałanie tych czynników stają się podstawą rozwoju społeczno-gospodarczego¹⁹.

Następna grupa zawiera czynniki przestrzenne. Powszechnie uznaje się, że przestrzeń jest konieczna do rozwoju, ale dopiero prawidłowe gospodarowanie nią sprzyja procesom rozwoju i ich racjonalizacji. Dlatego też uwzględnianie czynników przestrzennych uznaje się obecnie za element generalnej zasady kompleksowego kształtowania procesów rozwojowych. Najtrudniejszą częścią tego procesu jest dostosowanie przemian struktur ludnościowych, społecznych, gospodarczych i przestrzennych zgodnie z generalnym założeniem dążenia do ich pełnego zharmonizowania, czy nawet do ich integracji. Dopiero wówczas istnieje możliwość osiągnięcia najlepszych efektów w zakresie doskonalenia i przyspieszenia procesów rozwojowych, a tym samym stwarzania społeczeństwu szansy lepszego zaspokajania potrzeb.

W ścisłym związku z zespołem czynników przestrzennych pozostaje zespół czynników ekologicznych. Wartość przestrzeni może być znacząco obniżona lub wręcz utracona w wyniku braku należytej ochrony środowiska naturalnego, co w konsekwencji skutkuje naruszeniem równowagi ekologicznej na danym obszarze. W planach zagospodarowania przestrzennego muszą być uwzględnione wymagania polityki ochrony i kształtowania środowiska. Wszechstronne wykorzystanie zespołu czynników przestrzennych w procesie rozwoju jest warunkowane przestrzeganiem zasad zachowania i utrwalania ładu ekologicznego. Czynniki ekologiczne muszą stanowić trwałe element polityki kształtowania procesu rozwoju, czyli tzw. ekorozwoju²⁰. Zespół czynników ekologicznych stał się obecnie jedną z podstawowych kwestii w racjonalnym kształtowaniu procesu rozwoju. Coraz częściej mówi się o zrównoważonym rozwoju, w którym ochrona środowiska jest ważną częścią poprawy warunków życia.

Ostatnią grupę stanowią czynniki lokalne, czyli wszelkie formy aktywności i mobilizacji mieszkańców danego obszaru, którzy podejmują bezinteresownie wspólny trud realizowania zamierzonej inicjatywy. Należy przywołać tutaj koncepcję społeczeństwa obywatelskiego, czyli taki typ społeczeństwa, w którym mieszkańcy mogą zrzeszać się, powoływać różnego rodzaju organizacje i stowarzyszenia. Możliwa jest również ich aktywność w sferze publicznej, gdyż nie są oni poddawani żadnej presji ze strony państwa. Można więc powiedzieć, że społeczeństwo obywatelskie pozostaje niezależne od państwa, z czego oczywiście nie wynika, iż ta autonomia oznacza konflikt na linii obywatel–władza centralna,

¹⁹ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] J. Parysek, *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2004, s. 13–19.

²⁰ B. Prandecka, *Nauki ekonomiczne a środowisko przyrodnicze*, PWE, Warszawa 1983, s. 87–123.

ponieważ dotyczy jedynie relacji międzyludzkich. Główną cechą społeczeństwa obywatelskiego jest możliwość brania czynnego udziału w życiu społecznym i prawo do organizowania się. Ponadto w takim społeczeństwie obywatele z własnej inicjatywy mogą przejawiać w zależności od swoich potrzeb różne formy aktywności gospodarczej i kulturalnej.

5. Podsumowanie

Analiza przedstawionych zespołów czynników rozwoju społeczno-gospodarczego wskazuje wyraźnie na złożoność procesów rozwojowych oraz ich zmniejszającą się dynamikę i strukturę. Bardzo ważne staje się umiejętne wykorzystanie tych czynników w celu zapewnienia wzrostu gospodarki²¹.

W pracach naukowo-badawczych coraz częściej za najistotniejsze uznaje się społeczne czynniki rozwoju, mniej koncentrując się na równie ważnych kwestiach gospodarczych. W szczególny sposób zaznacza się współzależność, ścisłe powiązanie celów ekonomicznych i społecznych, z uznaniem tych ostatnich za nadrzędne, jednakże pod warunkiem zapewnienia realności zespolonych celów społeczno-gospodarczych. Niezbędne do ich osiągnięcia jest zagwarantowanie odpowiednich środków. Procesy rozwojowe stanowią od dawna przedmiot społecznego zainteresowania i prac naukowo-badawczych. Poszukiwanie prawidłowości występujących w toku procesów rozwojowych należy łączyć bezpośrednio z analizą ich źródeł. Daje to podstawę do wnioskowania o możliwościach oddziaływania na te przyczyny, a jednocześnie stwarza perspektywę sterowania rozwojem, czyli nadawania mu pożądanego kierunku odpowiadającego zarazem kryterium celowości²².

Dokonując analizy bezpośredniego wpływu czynników społecznych na charakter rozwoju gospodarczego, a zwłaszcza na dynamikę wzrostu gospodarki, nie można pominąć kwestii ciągłego podnoszenia się poziomu wydajności pracy. W konsekwencji rozwój ekonomiczny jest stymulatorem osiągania celów rozwoju społecznego, podczas gdy czynniki i procesy społeczne ożywiają wzrost gospodarki. Ta relacja nie pozostaje bez wpływu na aspekt jakościowo-ilościowy procesów rozwojowych. Ścisła współzależność, a nawet kompatybilność większości ekonomicznych i społecznych czynników rozwoju prowadzi do formułowania wspólnego pojęcia teorii rozwoju społeczno-ekonomicznego, obejmującej cało-

²¹ K. Secomski, *Teoria...*, s. 78–99.

²² A. Miszczuk, M. Miszczuk, K. Żuk, *Gospodarka samorządu terytorialnego*, PWN, Warszawa 2007, s. 161–167.

kształt ekonomicznych i społecznych czynników, ich powiązań i optymalnych relacji z punktu widzenia osiągania celów gospodarczych²³.

Literatura

- Andersson A.E., Kuenne R.E., *Regional Economic Dynamics* [w:] *Handbook of Regional and Urban Economics*, ed. by P. Nijkamp, Elsevier, North-Holland, Amsterdam 1987.
- Ashworth G.J., *Paradygmaty i paradoksy planowania przyszłości* [w:] *Europa Środkowa – nowy wymiar dziedzictwa*, red. J. Purchla, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2002.
- Bennett R.J., Hordijk L., *Regional Econometric and Dynamic Models* [w:] *Handbook of Regional and Urban Economics*, ed. by E.S. Mills, P. Nijkamp, Elsevier, North-Holland, Amsterdam 1987.
- Chojnicki Z., Czyż T., *Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] J. Parysek, *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2004.
- Herbst M., *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Lange O., *Całość i rozwój w świetle cybernetyki* [w:] *Dzieła*, t. 7, Cybernetyka, Warszawa 1977.
- Madej Z., *Nauka i rozwój gospodarczy*, PWE, Warszawa 1970.
- Markow N., *Rewolucja naukowo-techniczna. Analiza, perspektywy, skutki*, Książka i Wiedza, Warszawa 1974.
- Miszczuk A., Miszczuk M., Żuk K., *Gospodarka samorządu terytorialnego*, PWN, Warszawa 2007.
- Prandecka B., *Nauki ekonomiczne a środowisko przyrodnicze*, PWE, Warszawa 1983.
- Prusek A., *Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo i Drukarnia Secesja, Kraków 1995.
- Purchla J., *Dziedzictwo a rozwój* [w:] *Dziedzictwo a rozwój. Doświadczenia Krakowa*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2000.
- Rajkiewicz A., *Polityka społeczna*, PWE, Warszawa 1979.
- Secomski K., *Elementy polityki ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1972.
- Secomski K., *Polityka społeczno-ekonomiczna. Zarys teorii*, PWE, Warszawa 1978.
- Secomski K., *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, PWE, Warszawa 1987.
- Sobala-Gwosdz A., *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Strategia rozwoju gospodarczego województwa krakowskiego*, red. J. Targalski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998.
- Szczepański M.S., *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy 2000.
- Szymła Z., *Determinanty rozwoju regionalnego*, Ossolineum, Wrocław 2000.

²³ *Strategia rozwoju gospodarczego województwa krakowskiego*, red. J. Targalski, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1998, s. 9–20.

Economic and Non-economic Determinants of Regional Development

The starting point for the deliberations in this article is a definition of regional development from the point of view of its determinants. Regional development as an economic category is first briefly described, the concept defined, its source traced and a way to measure it provided, with the essence and attributes of the regional development process following. The connections between social and economic factors are also explored, as is the growth of an innovation economy. There can be no doubt that creating sustainable competitive advantage in a region is determined by social, economic, environmental, cultural, local and regional conditions. In conclusion, key factors in high economic growth, enabling regional development and the building of knowledge-based sectors are elaborated. The aim of the article is to analyse the main factors of regional development, especially its socio-economic determinants.

